

МАЙСТРИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Д. АНТОНОВИЧ

ДМИТРО БЕЗПЕРЧИЙ

(1825-1913)

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

П Р А Г А

Д. Безперчий. Автопортрет.

Д. АНТОНОВИЧ

ДМИТРО БЕЗПЕРЧИЙ

(1825-1913)

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ.

П Р А Г А

1 9 2 6

*Відомости про життя і діяльність Дмитра Безпер-
чого взято із спогадів акад. Миколи Сумцова, п. п. Д. Гордєєва,
Є. Атафонова, Б. Руднева та з листів Г. Семирадського,
зібраних у виданню Д. Гордєєва: Матеріали для художествен-
ной льтописи г. Харькова. Харків 1914. Звідтиж взято й
репродукції.*

Прага, 23/XI, 1926.

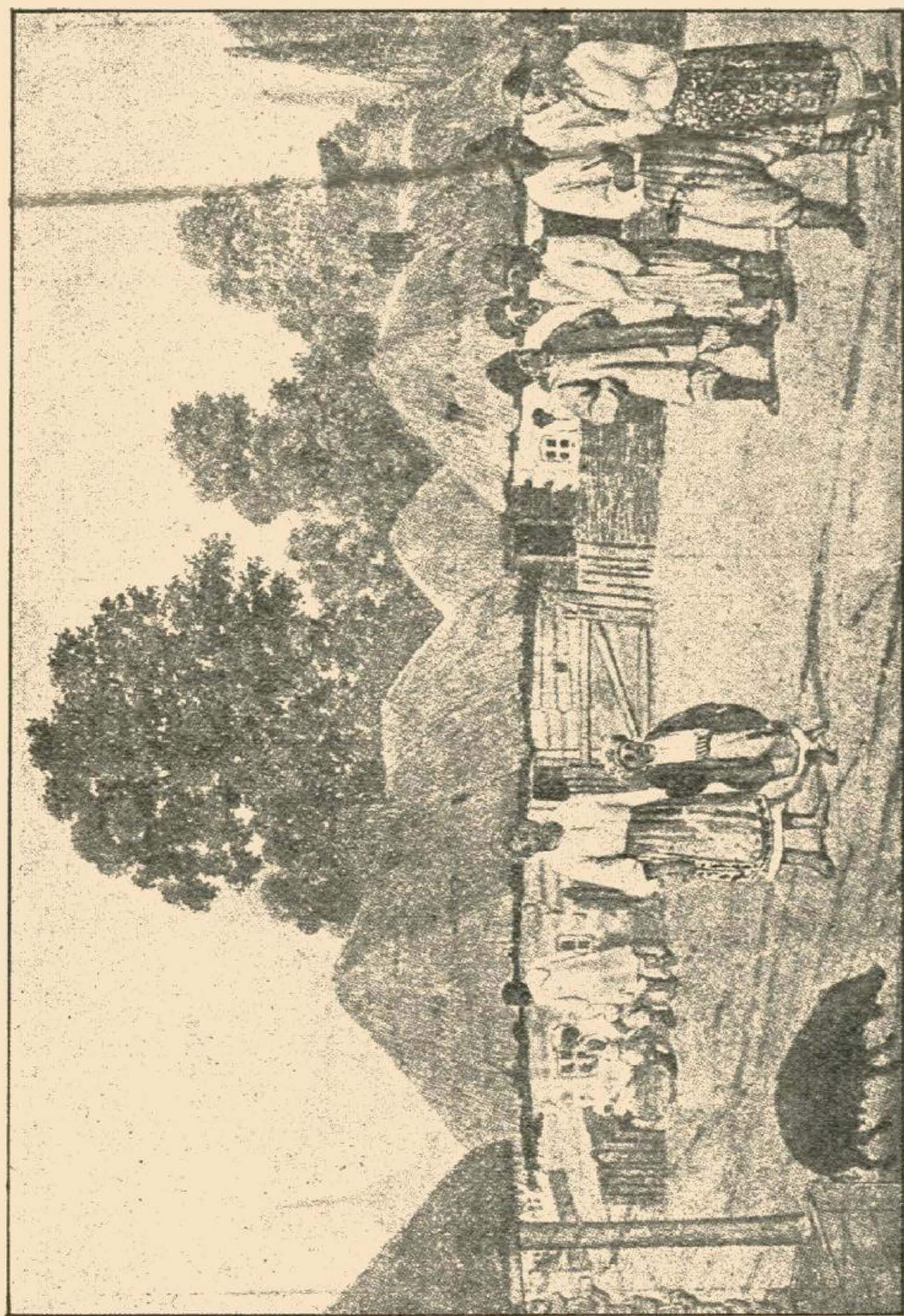
Століття минуло вже з дня народження, а ще раніше — десятиліття з дня смерті останнього українського майстра старого академічного малярства, молодшого з учнів Брюлова, хранителя і оборонця брюловських заповітів Дмитра Безперчого. Нині досить основно забутий на Україні і навіть в самому Харкові, з яким зв'язав 63 роки свого життя і мистецької праці, Дмитро Безперчий в п'ятидесятих роках минулого століття був видатнішим артистом малярем у Харкові, майстром, що один з перших (після Штернберга) почав малювати образи з сільського українського життя.

З Дмитром Безперчим зійшов у могилу наймолодший і останній з брюловців, майстер, що не тільки все своє довге життя оставався вірним заповітам класичного мистецтва й академічної умілості, але й майстер, що гвердо перестояв під своїм прапором підчас довгої доби, коли його прапор був найбільше непопулярним у широкій громади; цей майстер в найнесприятливіших умовах не тільки своєму прапорові зостався вірним, але й сміливо старався вплинути проти течії, й инколи ці його старання увінчувалися певним успіхом. Підчас найбільшого, здавалось, торжества тверезого реалізму в малярстві, відданого на громадське служення, Безперчий зумів натхнути тугою за класичним ідеалом і академічним умінням одного з найздібніших своїх учнів, Генрика Семирадського, в творчості якого ще раз засвітилася зірка старого академічного мистецтва, засвітилася в той час, коли, здавалось, академізм до кінця переможено, роздавлено й поховано, і тим задемонструвати, що туга за ідеалом класичної краси ніколи до кінця не видається, і яким би густим шаром попелу її не присипано, вона все, як фенікс, виринає з-під попелу відсвіжена й оновлена, повна життя і нового свіжого змісту, і все спорадично, як нова класична течія, як «неокласичність» стає боєвим прапором майстрів мистецтва.

Українське мистецтво з класичністю зжилося міцно, зв'язалося з нею надовго і звенами трівкими. Нині ще мало досліджено в українському мистецтві течію класичності в добі барокко та рококо, але деякі виїмкові твори, як прекрасний портрет Івана Гонти з вусами і довгим оселедцем в пишній червоній тозі, перекинутій по класичному через

плече, свідчать, що смак до класичності і в ті часи не був чужий на Україні, але навапани доходив тут до своїх величезних осягнень. Заслуги українців перед класичністю в малярстві можемо стежити в непереривному процесі на протязі остатніх півтораєта років. Місцем дії цього процесу є спочатку примусово Петербург, почасти Париж, а пізніше Україна і навіть українська провінція. Першим героєм цієї дії є Антін Лосенко (1737—1773), якого ще й досі дуже несправедливо подекуди вилучують з українського мистецтва, або не спостерігають в промінні слави иньшого його сучасника Дмитра Левицького. Тимчасом Антін Лосенко був на свої часи свідомий українець, по одинокий між пенсіонерами петербурзької Академії в Парижі, мимо того, що числився під особливою протекцією цариці, все підкреслював своє українське походження і не писався, як його товариші — «з Петербургу», тільки все — з України; завдяки старим, не все виясненим, українським традиціям він потрапив у Парижі не тільки сам захопитися і перейнятися класичністю малярського мистецтва, але, вернувшись до Петербургу, могутнім поривом захопити і потягти на цей шлях своїх товаришів, цілу петербурзьку Академію, не кажучи вже про своїх учнів. Лосенко мав двох товаришів — Кирила Головачевського та Івана Саблучка, з якими разом його вивезли з України до придворної капели у Петербурзі, з якими разом із капели його передали до малярської науки. Обидва ці товариші поспішили на шлях, показаний їм Лосенком. Мало обдарований Головачевський остався менше видатним проводарем ідей Лосенка і пришеплював їх учневі і землякові Венеціянову не дуже успішно, навпаки — запальніший Саблучок встиг вирватися назад на Україну і в Харкові при колегумі зорганізував мистецьку школу, яка на протязі свого чвертьвікового існування була центром академічної мистецької науки на Україні, де діло рано перегорівших і зійшових у могилу Лосенка та Саблучка провадили харківські учні останнього: Василь Неминуций, Семен Маяцький, Лаврин Калитовський. Після піввікової перерви у тому самому Харкові ті самі, але відновлені ідеї на свій час нового академізму почав з неменшим успіхом провадити Дмитро Безперчий.

Діло Лосенка для суворой дійсности на Московщині було надто нове, надто непосильне; московські мистецькі осередки були до нього не підготовлені, Московщина, яка тільки не що давно силкувалася прорубати вікно до Європи,

Д. Безперчий. На селі.

в мистецтві мусіла послуговуватися або майстрами чужоземними, виписаними з Італії, Франції, Німеччини, або майстрами силоміць спровадженими з України та почасти остзейськими німцями. Ці останні на протязі кількох десятиліть дали московському мистецтву Кіпренського (Швальбе), Брюлових (батька та двох синів), Штернберга, Моллера та інших аж до Перова (син барона Крюденера) і т. д. Примусово зосереджені у Петербурзі в мистецькій колонії ці німці з українцями довгий час творять мистецтво цілої Росії, і між українською та німецькою колоніями в Петербурзі завязуються близькі взаємовідносини, навіть інтимне співжиття, яке так зворушуюче описане в прозаїчних творах Шевченка. Як культурні елементи в московській державі, ці дві народності одинокі довгий час можуть розвиватися поруч з Європою і в процесі розвою європейського мистецтва появляти видатні індивідуальності. Тому на чолі мистецького руху у Петербурзі довгий час чергуються українці з остзейськими німцями, тому між ними є щось близьке і споріднене, тому, наприклад, і Карл Брюлов все являється зв'язаним з Україною якимись тайними, невидними зразу для ока нитками, тому він через петербурзьку колонію українських майстрів безпосереднє входить в українське мистецтво і грає в історії його не последню роль.

Лосенко, вернувшись із Парижу і змушений остатися в Петербурзі, не витримав холодної півночі і тридцяти років зійшов у могилу. Саблучок, хоч і вирвався на Україну, але теж із зруйнованим на півночі здоров'ям і тільки на чотирі роки пережив Лосенка. Учні Лосенка із росіян — Угрюмов, Єгоров могли нову для них квітку класичного мистецтва тільки зразу заморозити. І аж коли в майстерні Єгорова блиснув знову талан Брюлова, класичне мистецтво і академічна умілість знову віджили і засяяли блискучим промінням. Відношення до Брюлова у істориків мистецтва досі не встановилося. Одні в пориві ненависти до академізму не знаходять досить чорних фарб, щоби зганьбити цього видатного майстра і всю його школу, інші навпаки — засліплені небувалими тріумфами цього майстра замість історії складають йому дифирамби. Боротьба навколо принципів мистецтва ще надто гостро провадиться і нині, щоб до Брюлова поставитися спокійно й об'єктивно. Це найкращий доказ тому, які живучі ідеали Брюлова і яку вони мають силу ще й у наші часи. В дні слави Брюлова шерг його учнів, переважно все таки українців, так що між ними й

такий німець, як Штернберґ, українізувався і став батьком українського сільського модерного жанру, розносили ідеї класичного ідеалу і в сорокових та п'ятидесятих роках користалися скрізь признанням і успіхом. Аполон Мокрицький, Платон Борисполець, Іван Сошенко, Тарас Шевченко, Василь Штернберґ, нарешті Дмитро Безперчий, — це далеко не повний список українських учнів Брюлова. **Медве чи було** б великою помилкою додати до них Івана Соколова, Гостя Трутовського; навіть Микола Ге, що вже не застав у Академії Брюлова, свідчить, що за його часів вся Академія ще була перейнята духом Брюлова, тінь його незримо вітала в майстернях Академії, і сам Ге вважав себе в Академії ніби ідейним учеником Брюлова і за кожним кроком завдавав собі питання: — а що б на те, або на те сказав геніяльний ґарл Павлович? Як у ті часи Ге заздрив павливцям, що безпосереднє могли користуватися наукою у Брюлова!

І так учні Брюлова в значному числі поверталися на Україну, здебільшого на скромні становища учителів рисунку в загально-освітніх середніх школах, бо спеціальних шкіл мистецтва в ті часи на Україні не дозволялося. Так Дмитро Безперчий, скінчивши року 1846 Академію з титулом «свободного художника» вернувся на Україну, спочатку на чотири роки до Ніжина, а потім р. 1850 перейшов на все життя до Харкова, як учитель рисунку в першій, другій, третій харківських гімназіях та нарешті в харківській реальній школі, і на цій скромній посаді працював 50 довгих років, аж поки р. 1896 не відсвяткував п'ятидесятирічний ювілей своєї педагогічної праці, а р. 1900 не вийшов на демісію «за вислугою строка, согласно его прошенію, с мундіром»...

Отже немає нічого дивного, що Дмитро Безперчий, хоч жив і ніби мав час для праці після скінчення Академії аж 67 років, в дійсності мав для своєї творчості зовсім короткий час, бо був обтяжений працею по середніх школах. В цей час, власне з переїздом до Харкова в п'ятидесятих роках Дмитро Безперчий працював як видатніший у Харкові майстер, працював олійними фарбами, а ще більше акварелями, сепіями то-що, і наше уявлення про Безперчого, як майстра, головню базується на працях цього часу, які шасливо після його смерті, в числі близькому до сотні, попали до музею харківського університету. Володіючи академічним рисунком і маючи прихильність до світлих, ясних і прозорих тонів, Безперчий, як і інші брюловці, як Штернберґ, як Шевченко, мав замилювання до акварелі й охоче

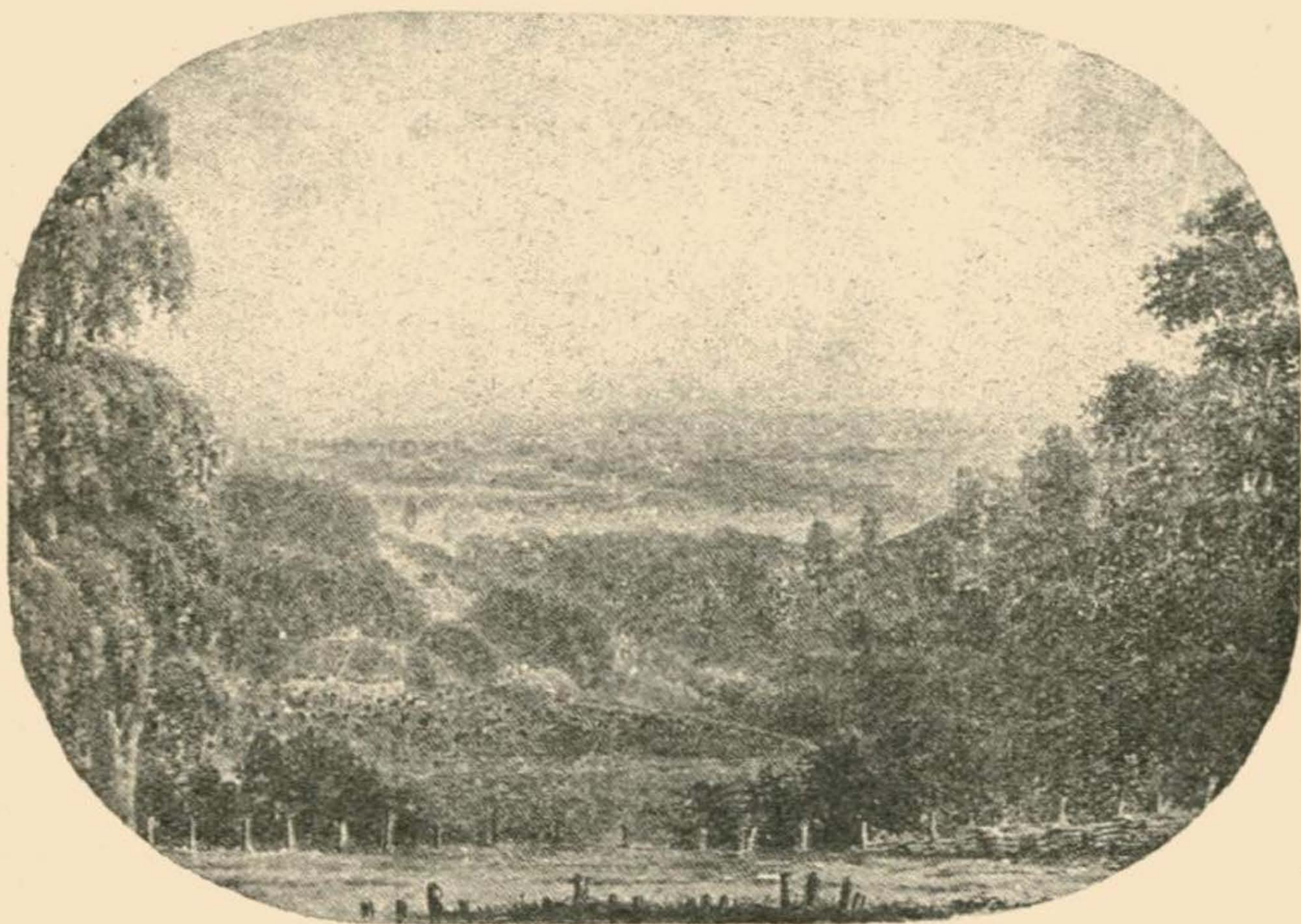
Д. Безперчий. Милостиня.

для акварельної техніки облишив малювання олійними фарбами. В акварелях поруч олії рисував Безперчий цілі академічно викінчені образи, жанри, портрети, пейзажи, а крім того чимало працював і в релігійному малярстві. Власне коли час брюловців минув, і вони мусли замкнутися в педагогії, то їм тільки й залишилося, що малювання церковних образів, в яких з ними все тяжко було конкурувати тверезим реалістам. Безперчий з початку шостидесятих років, коли не раніше, і до дев'яťдесятих включно працював для церков по селах на Слобідській Україні, в ґриму і нарешті в самому Харкові в гімназіяльних домових церквах по тих гімназіях, де він працював як педагог. Особливо Безперчому завдячує малярськими працями церква при харківській Реальній Школі. Але зосередження Безперчого на іконному майстерстві — це був приємерк його творчої праці, коли він обмежив себе церковними працями та педагогічною діяльністю. Навколо шуміло життя, нова течія мистецтва перемогала класичність і академізм, справляла свої тріумфи і приходила до осягнень далеких і незрозумілих для Безперчого, торжествувала поки майстрі нового покоління, перемігши академізм, сами не стали благополучними професорами реформованої Академії. Безперчий дожив до того часу, коли ці нові люде запанували в Академії і стали хазяями в колишніх Брюловських салях, але разом із тим він дожив і до того, як слава майстрів цього покоління покотилася на долину, як на заміну йому виступили нові протестанти проти реалізму з новими символами і новими настроями, але вже без традиційної академічної школи. І хоч тріумфів цих декадентів та модерністів Безперчий уже не пережив, зійшовши в могилу р. 1913, але він повинен був зрозуміти, що торжество цієї новішої мистецької, безтрадиційної на російському ґрунті, течії ні до чого більшого не доведе, як тільки до початку ери шамотання, шукання без ясної провідної думки, блукання аж доти, доки мистецтво не знайде знову свого певного шляху у класичності й академічній умілості. Так, коли Безперчий ще міг вдумуватись і об'єктивно оцінювати події, то він міг умерти спокійно, в переконанні, що для його мистецької програми, хай у ще раз відновленому, ще раз неокласичному вигляді, але наближається час і місце.

Можливо, що віра ця не покидала Безперчого на протязі довгої піввікової педагогічної праці. За цей час його учнями були і вчений академік Микола Сумцов, і чимало майстрів мистецтва, що придбали собі поважне ім'я: так учнем Без-

перчого був відомий скульптор В. Беклемішов, один з небагатьох скульпторів-передвижників, що також став професором реформованої Академії; учнем Безперчого був і відомий пейзажист Михайло Ткаченко, і чимало інших, що, йдучи за голосом життя, не дотримали запозитів учителя. Але найвидатніший із учнів Безперчого, Генрик Семирадський, що р. 1864 з. благословенням учителя подався з Харкова до Петербургу, в цю добу *Sturm und Drang*'у, нового тверезого реалізму на все життя zostався вірним прапорові свого учителя і під цим прапором зробив своє ім'я славним у Європі. Семирадський, католик по релігії, і тому його подекуди вважають за поляка, російське мистецтво вважає його за росіянина, але виховали талант Семирадського природа Слобжанщини та пильна праця й переконання Безперчого. Безперчий умів на протязі шкільної науки так глибоко прицепити Семирадському замишування до класичного ідеалу і до академічної удосконаленості, що ні московські, ні польські сучасні майстри під цим виглядом не дорівнювали Семирадському, і сам Семирадський все своє життя відчував найтеплішу приязнь і подяку до свого незабутнього учителя і друга. Ще в 1896 році з Риму, майже наприкінці власної життєвої і мистецької дороги, Семирадський писав до Безперчого: «ставши на ноги, я мав нагоду на кожному кроці переконуватися в розумності принципів, що Ви мені дали, принципів широких, що уможливлювали одночасно розвиток уяви й техніки і вимагали паралельної вправи в рисункові, в малюванні, та в композиції. Бся моя послідуєча мистецька діяльність утворилася на цих вами досягнутих принципах. Ви легко зрозумієте після цього, високоповажаний друже й учителю, скільки глибокого признання згоралося до вас у моїй душі...» Не менше зворушливо читати й перші справоздання Семирадського, що він по приїзді до Академії посилав улюбленому учителеві до Харкова. Взагалі учителем Безперчий був видатним і не менше тепло його згадує академик М. Сумцов.

Безперчий прожив 88 років. За цей час покоління змінили покоління, одна мистецька течія заступала іншу; сам Безперчий твердо пройшов свій життєвий шлях під прапором, одержаним від Брюлова, передав його Семирадському і, можливо, не багато не дожив до того, як знову його прапор, відновлений в новій класичності, побідно замахав над ділянкою мистецької творчості.

Д. Безперчий. Над Донцем за Чугуївом.

ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ.

СЕРІЯ: МАЙСТРИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

ВИЙШЛО:

Д. Безперчий — Д. Антоновича.
П. Левченко — М. Павленка.
О. Мурашко — Д. Антоновича.
І. Похитонів — М. Рутковського.
Я. Станиславський — Д. Антоновича.

НА ЧЕРЗІ:

<i>С. Васильківський.</i>	<i>Л. Позен.</i>
<i>І. Левинський.</i>	<i>М. Сосенко.</i>
<i>М. Пимоненко.</i>	<i>М. Ткаченко.</i>

Кожен вип. коштує 4 кч. або 0.15 дол. з пересилкою.

Адреса:

Е. Wyrowy, Praha XII., 1296.

Československo.